

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת משפטים (שקלים) תשע"ה שימוש נכון בכסף - כיצד?

גנב הנמכר לעבד עברי - יורד בקדושה

התורה מצוה: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי, שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבְשִׁבְעַת יָצֵא לְחֻפְשֵׁי חַנּוּם" (שמות כא, ב). "כִּי תִקְנֶה" - אומר רש"י - "מיד בית דין, שמכרוהו בגנבתו"; שלא היה לו במה לשלם את הגנבה, ולכן מכרו אותו לעבד. על חוב אחר לא מוכרים אדם לעבד. הרא"ש כותב בתשובה (כלל ס"ה סי' י'), ששאלו אותו, אם אדם לווה כסף ואין לו לשלם, האם אפשר למכור אותו לעבד, והוא ענה שלא, כי התורה אמרה שרק גנב אפשר למכור לעבד, ולא מי שלווה ולא שילם.

כשגנב נמכר לעבד, הוא יורד מדרגה בקדושה. עד עכשיו הוא היה בן חורין, ועכשיו הוא נהיה עבד. יורד עד כדי כך, שהתורה מתירה לו לשאת שפחה כנענית, כפי שרש"י מסביר, שבתנאים מסויימים רבו יכול למסור לו שפחה כנענית, שאסורה לבן חורין (עי' רש"י שמות כא, ד). מפני שהוא הוריד את עצמו למדרגה כזאת שהוא גנב. אוזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב, והלך וגנב, לכן עכשיו הוא מגיע לכך שיש לו אדון אחר. הקב"ה רוצה שנהיה עבדים לה', ולא עבדים לעבדים¹, והוא הגיע למצב שהוא נהיה עבד לעבדים, לכן הוא יורד ממדרגתו עד כדי כך שיכול לשאת שפחה כנענית². אמנם כשהוא יוצא מהאדון הוא חוזר למדרגה הרגילה של בן ישראל, ואשתו נשארת שפחה ואסורה לו, ולכן קורה שהעבד אומר "אֶהְבֵּתִי אֶת אֲדֹנָי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בְּנָי, לֹא אֵצֵא חֻפְשִׁי" (שם, ה), אבל כל זמן שהוא עבד, הוא מופקע ממצבת קדושת ישראל, ולכן הוא מותר בשפחה כנענית.

בגלל כסף אדם עושה את הדברים הכי גרוועים. חז"ל אמרו, "מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן?" (שגולן משלם קרן בלבד, ואילו הגנב צריך לשלם כפל, ולפעמים גם תשלומי ארבעה וחמישה) - מפני שגנב "עשה עין של מטה (כינוי, במקום 'עין של מעלה') כאילו אינה רואה, ואוזן של מטה כאילו אינה שומעת" (ב"ק עט, ב). כלומר, הגולן - כשיצרו הרע מתגבר עליו, חוטף את החפץ, וזהו. לא מפתח מאף אחד. אבל הגנב - כן מפתח. הוא בא בצנעה, ועושה את מעשיו בהסתור. אבל ממי הוא מפתח? רק מבעל הבית, או מהמטרה. מהקב"ה הוא לא מפתח. נמצא, שהוא מחשיב את הקב"ה עוד פחות מבשר ודם! לכן החמירה בו התורה יותר.

יש פסוק בתהלים, "אם רָאִיתָ גִבּוֹר וְתָרַץ עִמּוֹ... אוֹכִיחֶךָ וְאֶעֱרֹכֶה לְעֵינֶיךָ" (תהלים נ, יח). "[אתוכח עמך ואערוך לפניך את מעשיך, ועל כלם תקבל גמול בעולם הבא" (מצוד"ד)]. מה פירוש "אם רָאִיתָ גִבּוֹר וְתָרַץ עִמּוֹ"? - הביאור האמיתי הוא, "שנתרצית ללכת עמו" (רש"י). אבל בדרך דרוש אמרו, אם ראית גנב "ותירוצך" עמו! לכל גנב יש "תירוצך" למה הוא גונב! אבל כמובן, שום תירוצך אינו תירוצך טוב. כי אסור לגנוב! לא חשוב אם יש לך תירוצך שגם הם רימו אותך, או תירוצים אחרים. כל תירוצך הוא לא טוב. אדם לפעמים מוצא לעצמו תירוצים, מוצא

לעצמו היתרים לגנוב ולעשות עבירות אחרות. הגמרא אומרת, שרוב בני אדם נכשלים באיסור גזל (ב"ב קסה, א). ומסביר ה"מסילת ישרים" (פרק י"א), שאין הכונה שרוב בני אדם גונבים בגלוי, "דהיינו שישלחו יד ממש בממון חבריהם לקחת ולשום בכליהם. [אך] אף על פי כן רובם טועמים טעם גניבה במשאם ומתנם במה שיוורו היתר לעצמם" בכל מיני אופנים וצורות של הוראת היתר, שאין בהם ממש. כגון: "זה לא נורא כל כך אם ארמה אותו, כי גם הוא מרמה אחרים". או: "הוא מוכר כ"כ ביוקר, אז כנראה שזו רמאות, אז מותר לגנוב אותו קצת"... צריך לדעת לא להיות משוחד מהיתרים כאלו, כי גנב זה דבר גרוע מאד, גם אם גונב בדרכים עקיפות, ע"י הונאה וע"י אי תשלום וכדו'.

אין ראוי לרמות אפילו גוים

אולי מן הענין להזכיר כאן, מה שנשאלתי כמה פעמים, האם מותר לרמות עורך דין שעורך חוזה למכירת דירה. למשל, סוכם ששכר טרחתו של עורך הדין יהיה שני אחוזים מערך הדירה, הדירה נקנתה במאה אלף דולר, אבל לעו"ד אני מצהיר שהדירה נקנתה בשמונים אלף דולר. האם מותר לעשות כן? - בושה לספר, אבל כך נשאלתי כבר כמה פעמים.

ותמהני: מה ה"הוה אמינא" שיהיה מותר לעשות דבר כזה? וכי מפני שהוא עורך דין מותר לרמות אותו?! הרי אם עו"ד זה הוא יהודי, וזהו גזל גמור לעשות כן! גם אם מדובר בעורך דין שאינו יהודי, הרי כבר פסק השלחן ערוך, שגם גזל נכרי אסור! (שו"ע ח"מ סי' שנ"ט ס"א) וגם אם נאמר שמקרה זה הוא מאותם מקרים שבהם גזל נכרי מותר (שם סי' שמ"ח ס"ב ברמ"א), בכל זאת, ישרות - אין כאן! ממילא, גם אם אין כאן איסור גזל, יתכן מאד שאסור לעשות כן מצד "יְעִשֶׂתָּ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב".

הסמ"ג הרי אומר, שגם באופנים שבהם גזל נכרי מותר, אין ראוי לגזול את הנכרי. וזה לשון הסמ"ג: "כבר דרשתי לְגִלּוֹת ירושלים אשר בספרד ולשאר גלויות אדום, כי עתה שהאריך הגלות יותר מדאי, יש לישראל להבדיל מהבלי העולם, ולאחוז בחותמו של הקב"ה שהוא אמת, ושלא לשקר לא לישראל ולא לגוים, ולא להטעותם בשום עניין, ולקדש עצמם אף במותר להם, שנאמר: "שְׂאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עֲוֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כָזָב, וְלֹא יִמְצָא פְּפִיהֶם לְשׁוֹן תְּרָמִית" (צפניה ג, יג). וכשיבוא הקב"ה להושיעם, יאמרו הגוים: בדין עָשָׂה! כי הם אנשי אמת, ותורת אמת בפיהם! אבל אם יתנהגו עם הגוים ברמאות, יאמרו (הגוים): רָאוּ מַה עָשָׂה הַקָּב"ה, שִׁבַּח לְחֻלְקוֹ גְּנִיבִים וְרַמָּאִים! ... (סמ"ג מ"ע ע"ד. ועי' גם מה שכתב במצוות ל"ת מצוה ב'). הגאולה הרי צריכה להביא לקידוש השם בעולם, לעיני כל הגוים, כמו שאומר יחזקאל על זמן הגאולה: "וְקִדְּשֵׁתִי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְּחֻלָּל בְּגוֹיִם" (יחזקאל לו, כג). ואם נהיה ח"ו עם של רמאים וגזלנים, גם

הפוסקים, לעשות זכר למצוה זו ע"י נתינת מטבע של מחצית (רמ"א או"ח סי' תרצ"ד ס"א). מה העניין במחצית? - כמדומני, מפני שאיש ואשה נחשבים לגוף שלם אחד. והיות והנשים - כמו הלויים - לא חטאו בעגל, ורק הגברים חטאו בו (תנחומא כי תשא סי' ט - הובא במשנ"ב סי' תי"ז סק"ג), לכן כל בית בישראל נותן מחצית השקל ולא שקל שלם, כי הנשים לא חטאו. ונמטעם זה דנים הפוסקים, האם נשים חייבות בתפלת מוסף. היות וקרבן מוסף בא ממחצית השקל, ונשים לא חייבות במחצית השקל, אז אולי לא חייבות גם בתפילת מוסף (עי' שו"ת רעק"א סי' ט, וכן בהגהותיו על השו"ע או"ח סי' ק"ו).

עכ"פ, התורה נתנה את הכסף כפרה לאדם, מפני שהכסף מאד חביב על האדם, וכשהוא מְנוֹתָר עליו ומוסר אותו לשמים, זוהי כפרה גדולה בשבילו, שהתגבר על השאיפה לקחת כסף, ומסר אותו לשמים.

המן מרבה בצדקה כדי לשחד את הקב"ה

חז"ל אמרו, למה קוראים פרשת שקלים בשבת ר"ח אדר, או בשבת שלפני ראש חודש אדר? - מפני ש"באחד באדר משמיעין על השקלים" (שקלים פ"א מ"א). ולמה צייתה התורה להביא מחצית השקל דווקא בחודש אדר? - אומרת הגמרא: "גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, ולומר: 'וַעֲשֶׂרְתָּ אֲלֵפִים כֶּסֶף אֲשֶׁקוּל עַל יְדֵי עֲשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהִבִּיא אֶל גְּנֹזֵי הַמֶּלֶךְ'" (אסתר ג, ט). לפיכך הקדים שקליהן לשקליו. והיינו דתנן, באחד באדר משמיעין על השקלים" (מגילה יג, ב). כלומר, התורה צייתה על מחצית השקל דווקא בחודש זה, כדי להגן עלינו מפני גזרת המן הרשע, שלא יועילו שקלי המן.

וצריך להבין, למה מפני שהמן עתיד לשקול על ישראל, צריכים ישראל להקדים שקליהם לשקליו? הרי המן רצה לתת את שקליו לאחשורוש, ובמעשה זה אין שום מצוה ושום זכות, וא"כ למה צריך את זכות מצות מחצית השקל כדי להכריע באמצעותה את הכף נגד המן?

אפשר להבין את הדברים ע"פ מה שכתב רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל ב"יערות דבש" (ח"ב דרשה ח), שכאשר אמר אחשורוש להמן "הַכֶּסֶף נִתָּן לְךָ" (אסתר ג, יא), הלך המן ונתן את הכסף לצדקה! למה? - כי גם הוא הבין, שכדי להצליח במזימתו הוא זקוק לזכויות, כדי "לשחד" בהן את הקב"ה. הרי חז"ל אומרים, "כל מקום שנאמר במגילה 'לְמַלְךְ אַחְשֹׁרוּשׁ' - במלך אחשורוש הכתוב מדבר. וכל מקום שנאמר 'לְמַלְךְ' סתם - מְשַׁמֵּשׁ קוֹדֵשׁ וְחוֹל" (אסתר ג, טו פ"י). "חול" - כתואר למלך אחשורוש, ו"קודש" - לרמז למלך מלכי המלכים הקב"ה⁸. וא"כ, כשהמן אומר "וַעֲשֶׂרְתָּ אֲלֵפִים כֶּסֶף אֲשֶׁקוּל... לְהִבִּיא אֶל גְּנֹזֵי הַמֶּלֶךְ" (אסתר ג, ט), כונתו היא גם לקב"ה! אם יתן לקב"ה עשרת אלפים ככר כסף, גם הקב"ה יתן לו ח"ו להשמיד את ישראל⁹. לכן היה צורך להקדים את שקליהם של ישראל לשקלים של המן, כדי שלא יצליח במזימתו.

עשרת אלפים ככר כסף לאחשורוש - זכות להמן

אבל אולי אפשר לומר ביאור אחר בענין, על פי יסוד ששמעתי מחותני הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל. כתוב אצל בלעם,

אם יש היתר הלכתי לזה, בכל זאת, הרי הגאולה תהיה ח"ו חילול השם ולא קידוש השם. לכן צריך להמנע גם מגזל נכרי.

מהרב [הגרש"ז אויערבאך] זצ"ל שמעתי עוד טעם, למה ראוי להמנע מלרמות גוי אפילו במקום היתר. והוא, שע"י שירמה את הגוי, יתרגל לשקר ולגזול, ועלול לבסוף לנהוג כך גם עם בני ברית⁴. לכן, כדאי להיות ישר גם עם גויים, ולא לנהוג כלפיהם ברמאות.

"הַשְּׁחָד יַעֲזֹר יַעֲנִי חַכְמַיִם, וַיִּסְלַף דְּבָרֵי צְדִיקִים" (דברים טז, יט). אדם, בשביל הנאה קטנה, כבר משתנה אצלו כל פסק הדין וכל ההסתכלות. על איש אחר שהיה עובר את אותה עבירה היה מסתכל כגנב ורשע, אבל כשזה נוגע לנסיון של עצמו, אז כמו שאומר המסילת ישרים, הוא חושב שאיפה שהוא יכול להרויח כסף, יש היתר לעקוף ולרמות. צריך לדעת לא להיות משוחד. לא לחשוב שאם זה נוגע לי אז יש היתר. ממון הוא דבר שחביב מאד על האדם, חביב עליו כנפשו ממש. לא מדבר על קמצנים שמוכנים לההרג ולא להוציא כסף. גם מי שלא כ"כ קמצן, יש לו נגיעה גדולה להרויח ממון.

מחצית השקל - כפרה על חטא העגל

אולי לכן יש לנו השבת פרשת שקלים. התורה נתנה כופר, "וַנִּתְּנוּ אִישׁ כֶּסֶף נִפְשׁוֹ לֵה' בַּפֶּקֶד אֹתָם, וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אֹתָם" (שמות ל, יב). הכסף הוא הכופר. כשאדם מוכן לוותר על מחצית השקל, זה כבר דבר גדול מאד. למרות שהוא אולי לא מוכן לוותר, לעתים כופים אותו לוותר, בכל זאת הכופר הוא כופר. ברגע שאדם מפסיד ממון בדבר ה' במקום להרויח נגד רצון ה', זו כבר כפרה גדולה על הנפש.

התורה אומרת על מחצית השקל: "זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֵבֶר עַל הַפֶּקֶדִים, מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ" (שם, יג). מה פירוש "כָּל הָעֵבֶר עַל הַפֶּקֶדִים"? - נחלקו בזה בירושלמי. לפי דעה אחת, "כָּל הָעֵבֶר עַל הַפֶּקֶדִים" פירושו: כל מי שעבר בים סוף⁵. לפי שיטה זו, גם כהנים ולוים חייבים במחצית השקל, שהרי גם הם עברו בים. ועוד פירוש אחר אמרו בירושלמי, ש"כָּל הָעֵבֶר עַל הַפֶּקֶדִים" פירושו, שרק אלו שעברו לפני משה להפקד הם בכלל החיוב, ואילו הכהנים והלוויים שלא עברו לפני משה, אלא משה עבר לפני פתחי בתייהם ומנה אותם (עי' רש"י במדבר ג, טז), אינם בכלל החיוב (יר' שקלים פ"א ה"ג), והם פטורים ממחצית השקל.

מה הטעם לפטור את הכהנים והלוויים ממחצית השקל? - כנראה, מפני שמחצית השקל באה לכפר על חטא העגל. התורה הרי מכנה את מחצית השקל בשם "כֶּסֶף". "וַנִּתְּנוּ אִישׁ כֶּסֶף נִפְשׁוֹ לֵה' בַּפֶּקֶד אֹתָם... מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ" (שמות ל, יב-יג). למה נקראת מחצית השקל "כֶּסֶף"? על מה היא באה לכפר? - על חטא העגל (עי' יר' שקלים פ"ב ה"ג, ותנחומא כי תשא סי' י'). א"כ, כיון ששבט לוי לא חטא בעגל, הם פטורים ממחצית השקל [לפי דעה אחת].

לפי זה, שמחצית השקל באה לכפר על חטא העגל, ניתן להסביר למה נאמר בתורה "זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֵבֶר עַל הַפֶּקֶדִים, מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ" וכו' (שמות ל, יג). הרי בשקל ישנם "עֲשָׂרִים גֵּרָה" (שם), וא"כ היה אפשר לצוות, שכל אחד יביא עשר גרות. מדוע א"כ נאמר "מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל" ולא "עֲשָׂר גֵּרָה"? - כי יש ענין שתהיה כאן מחצית דווקא. [וכן כתבו

לכבוד אביו" (רש"י שם). "וכי לא היה ליוסף כמה עבדים? - אלא אהבה מקלקלת את השורה" (ב"ר שם). ואמרו במדרש: "תבוא תְּבַשָּׁה שחבש אברהם אבינו לילך ולעשות רצונו של מקום... ותעמוד על תְּבַשָּׁה שחבש בלעם לילך ולקלל את ישראל. תבוא אֶסְרָה שאסר יוסף לקראת אביו, ותעמוד על אֶסְרָה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל". משמע, שאלמלא אֶסְרָה שאסר יוסף את מרכבתו לקראת אביו, היתה מועילה לפרעה אֶסְרָה שאסר את רכבו בעצמו, לגבור על ישראל. ורק בגלל אֶסְרָה שאסר יוסף לקראת אביו, שקדמה לאֶסְרָה של פרעה - לא הצליח פרעה במזימתו, לקיים בישראל "אֶרְהֶף אֲשִׁיג אֶחְלֶק שָׁלַל, תִּמְלְאֵמוּ נַפְשֵׁי, אֶרְיֵק חֲרָבִי, תִּוְרִישְׁמוּ דְי", ח"ו.

כעין זה אפשר לבאר גם בענינו. אם המן מוכן להוציא מכיסו עשרת אלפים ככר כסף בשביל לקדם את עניניו, הגם שמטרתו היא שלילית ומרושעת, מ"מ יש לו גם זכות מסוימת בזה, בהיותו סיבה רחוקה לעבדי ה', ללמוד ממנו עד כמה יש מקום להוציא ממון בשביל קדושה ובשביל תורה ומצוות. וכדי "לנטרל" זכות זו של המן, היה צריך שישראל יקדימו שקליהן לשקליו, כדי שלא תהיה לרשע זה שום זכות שיוכל בעזרתה להוציא את גזרתו אל הפועל. לכן הרי נהגו שנותנים מחצית השקל לפני קריאת המגילה בפורים, כדי להזכיר שהקב"ה הקדים את שקלי ישראל לשקלי המן, ושזכות שקלי ישראל עומדת לנו נגד שקלי המן.

להזהר מהיתרים מפוקפקים

צריך לזכור, שאמנם כסף זה דבר חשוב, כי אפשר לעשות איתו הרבה מצוות, אפשר לקדש אשה בכסף, ואפשר עוד הרבה מצוות לעשות בכסף, אבל כסף כשלעצמו צריך שיהיה כשר. אפשר גם להכשל מאד בכסף, וכל חשבון של כסף צריך בדיקה עד כמה הוא נכון, עד כמה אין בו טעות, עד כמה אדם לא מרמה את עצמו או מוצא לעצמו היתרים שאין להם מקור בתורה ואין להם מקור בהלכה, רק היתרים כדי להרויח כסף, עד כדי כך שחז"ל אמרו שרוב בני אדם נכשלים בגזל. אדם צריך תמיד לבדוק את עצמו, לראות אם אין לו נגיעות כשהוא עושה משהו, כי השוחד יעורר עיני פיקחים, ברגע שיש לו נגיעה, הוא מוצא היתרים לכל דבר. היצר הרע הוא למדן גדול, ומוצא היתרים גדולים ועצומים, אז צריך הרבה מחשבה להנצל מכל מיני רמאויות בכסף, וכמובן גם בשאר עבירות לא צריך לתת ליצר הרע לרמות אותנו.

ה' יעזור שנזכה לשקול במהרה בימינו מחצית השקל למקדש, ונזכה לקרבנות שיכפרו עלינו במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

"וַיִּקֶם בְּלִעָם בְּבִקְרָה, וַיִּתְּבֵשׂ אֶת אֲתָנֹו" (במדבר כב, כא). מביא רש"י מחז"ל, "מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו". הרי היו לו לבלעם כמה עבדים ומשרתים שיכלו לחבוש עבורו את האתון, אבל מרוב שנאתו לישראל, הוא מוותר על שורת כבודו, וחובש את האתון בעצמו. אבל רש"י מוסיף עוד דבר: "וַיִּתְּבֵשׂ אֶת אֲתָנֹו" - מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה: רשע, כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר: וַיִּשְׁפֹּם אֶבְרָהָם בְּבִקְרָה וַיִּתְּבֵשׂ אֶת חֲמֹרוֹ" (בראשית כב, ג). כלומר, את המידה הזו, שהשנאה - או האהבה - מקלקלות את השורה, מצינו כבר אצל אברהם אבינו, שמרוב אהבתו לקב"ה, ומרוב חשקו לקיים את מצות העקדה, חבש את חמורו בעצמו, "ולא צוה לאחד מעבדיו. שהאהבה מקלקלת השורה"¹⁰ (רש"י שם).

ונשאלת השאלה: הרי מלשון רש"י "רשע כבר קדמך אברהם אביהם" משמע, שלולי המעשה של אברהם אבינו, שחבש את חמורו בעצמו מרוב אהבתו לה', היתה פעולת "וַיִּתְּבֵשׂ אֶת אֲתָנֹו" של בלעם פועלת ח"ו אצל הקב"ה בהתאם לרצונו של בלעם (דהיינו, שהקב"ה יסייע לו ח"ו בתכניתו לקלל את ישראל). ורק מפני ש"כבר קדמך אברהם", לא היתה לפעולתו של בלעם השפעה. וזה אינו מובן לכאורה. הרי כוונתו של בלעם היתה לרעה! מתוך שנאה לעם ישראל, ומתוך כוונה לקללם! ואיך יתכן ששנאה עזה כזו כלפי ישראל תפעל אצל הקב"ה למלא את רצונו של בלעם?

התשובה היא, שכאשר רואים הופעה של מידה חיובית אצל ה"סטרא אחרא", אע"פ שהוא משתמש בה לקידום ענייני הרשע שלו, מ"מ נולדת מזה זכות מסוימת ל"סטרא אחרא", במה שאפשר ללמוד ממנו להשתמש במידה זו לענייני תורה ומצוות. ואולם, מתי זה כך? - רק כאשר ה"סטרא אחרא" הוא הראשון שנהג כן. אך אם קדם לו במידה זו ה"סטרא דקדושה" - כבר אין לו לסטרא אחרא "זכות יוצרים" על אותה מידה, והוא מאבד את זכותו; שהרי אפשר ללמוד את אותה מידה מהסטרא דקדושה, ואין צורך בסטרא אחרא ללמוד אותה ממנה. זהו שאמר הקב"ה לבלעם, שויתר על כבודו מחמת ה"התלהבות דטומאה" שלו לקלל את ישראל: "רשע כבר קדמך אברהם אביהם!" כלומר: מידה זו, של התלהבות עד כדי ויתור על שורת הכבוד, מצינו כבר אצל אברהם, שהוא אביהם של ישראל אלו שאתה הולך לקללם! וא"כ אין צורך ללמוד מידה זו ממך, ואין לך שום זכות בזה, וממילא לא תועיל לך התלהבות זו להצליח בתכניתך לקלל את ישראל. כך באר חותני, הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל¹¹.

דוגמא נוספת למהלך זה מצינו אצל פרעה. התורה אומרת על פרעה: "וַיִּאָסֶר אֶת רַכְבּוֹ וְאֶת לְקַח עֲמוֹ" (שמות יד, ו). "וַיִּאָסֶר אֶת רַכְבּוֹ" - הוא בעצמו" (רש"י שם). למה בעצמו? וכי לא היו לו עבדים שיעשו זאת בשבילו? אלא ששנאה מקלקלת את השורה (ב"ר נה, ח). ולעומת זאת על יוסף נאמר, "וַיִּאָסֶר יוֹסֵף מִרְפָּבְתָו, וַיַּעַל לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל אֲבִיו" (בראשית מו, כט). "וַיִּאָסֶר יוֹסֵף מִרְפָּבְתָו" - הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להודרו

1. אולי מפני זה נקרא הקב"ה בפרשה זו "אֲדוֹנָי" העבד - שנאמר: "אִם אֶדְוֹנֵי יִתְּן לֹא אֲשֶׁה" (שמות כא, ד), ומבואר בוורה, שהכונה היא לקדוש ברוך הוא, ולא לאדון שקנאו (וזהו ח"ב קו, א); כדי להדגיש, שהקב"ה הוא "אדוניו האמיתי (של העבד), כי לו בני ישראל עבדים" (אזה"ח שמות שם. והגם שלבסוף דחה פירושו זה, מ"מ בוורה מבואר באמת שב"אדוניו" הכוונה היא לקב"ה).
2. כתבו בעלי התוס' על התורה: "אם אדוניו יתן לו אשה - מלמד שרבו מוסר לו שפחה כנענית. ותימה למורי ה"ר ר' אהרן, והא איכא לאו דלא יהיה קדש (דברים כג, יח), ולא מצינו שיהיה לאו נדחה אם לא מפני עשה של מצוה, והאיך התיר כאן לעבור על לאו זה. ותירץ, כל זמן שהעבד קנוי, הרי גופו קנוי, ויצא מתורת קדושת ישראל ומותר בשפחה ("מושב זקנים" על התורה - קובץ פירושי רבותינו בעלי התוספות). ומבואר, דעבד שמותר בשפחה כנענית, אין זה היתר בעלמא שהתירה לו התורה, אלא זהו מחמת שהפקיעה ממנו התורה מקצת קדושת ישראל כל זמן שהוא קנוי לאדון.
3. ועוד טעם אחר כתב שם, שהרי אמרו חז"ל, "לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות, אלא כדי שיתוספו עליהם גרים" (פסחים פז, ב). ואם ישראל מתנהגים ברמאות, מי ידבק בהם?? ...
4. ואפילו בקבלת מתנה - שהיא מותרת לגמרי מצד הדין - נאמר "וְשׂוֹאֵא מִתְּנַת יְתִיבָה" (משלי טו, כז), שטוב לאדם שלא לקבל מתנות. ומשמע ברש"י (שם), שזהו מצד הרחקה מן הגזל, שאינו נוטל ממון של אחרים בשום אופן. ואם במתנה כך, כל שכן שראוי להתרחק מגזל ממש, אפילו במקום שהוא מותר.
5. ולפי זה, פירוש הפסוק "כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקָדִים" הוא: כל העובר בים - יהיה נידון בכלל הפקודים, להתחייב במחצית השקל.
6. הראשונים נחלקו בגדר קריאה זו. רש"י פירש, "קורין בפרשת שקלים - להודיע שיביאו שקליהם באדר" (רש"י מגילה כט, א ד"ה קורין בפרשת שקלים). ומבואר בדבריו, דקריאת פרשת שקלים היא כהכרזה והודעה על הבאת השקלים, וכי היכי דמשמיעין על השקלים בהכרזה ב"ד, כמו כן תיקנו לקרוא בתורה בענין זה. וכן כתב המאירי (שם), "שעושיין לה השמעה אחרת, והיא קריאת פרשת שקלים". [ובזמן הזה, שאין בית המקדש קיים, וליכא למצות נתינת מחצית השקל, טעם הקריאה הוא משום זכר למקדש (חינוך מצוה ק"ה; אבודרהם בענין ארבע פרשיות), או משום "נְשַׁלְמָה פְּרִים שְׁפִתָּינו" (משנ"ב סי' תרפ"ה סק"ב), דקריאת הפרשה חשובה כאילו קיימנו המצוה בפועל]. אבל ברמב"ם משמע דקריאת פרשה זו אינה מטעם הכרזה והודעה לעם, אלא משום תקנת משה רבינו שיהיו קורין בכל מועד מענין המועד (משנה מגילה לא, א). דכתב הרמב"ם: "משה תיקן להם לישראל שיהיו קוראין בכל מועד ענינו" (הלכ' תפילה פי"ג ה"ח), ופירט לסדר הקריאות דכל מועד ומועד, ואח"כ כתב לסדר הקריאה דחנוכה ופורים וט"ב, ואח"כ כתב לקריאת ד' פרשיות. ומשמע שקריאה זו היא מטעם תקנת משה הנ"ל, ולא משום הכרזה. ומדוייק כן גם ממה שלא הזכיר הלכה זו בהלכ' שקלים, גבי דינא דמשמיעין על השקלים (הלכ' שקלים פ"א ה"ט). [ויש מי שכתב דאיכא נפ"מ בין הטעמים הללו לענין קטן, אם יכול לעלות לתורה לפרשת שקלים (עי' "מקראי קודש" לפורים סי' א' הערה 1). ואכמ"ל].
7. והוכיח כן ממה שאמר המן למרדכי: "אתא מלי קומצי קמחא דידכו, ודחי עשרה אלפי ככרי כספא דידי" (מגילה טז, א). דמשמע מלשון זה, ש"זכותו" של המן שרצה לתת עשרת אלפים ככר כסף לאחשורוש היתה אמורה להשפיע על הקב"ה להסכים עם גזרת המן, אלא שזכות הבאת העומר של ישראל היתה גדולה יותר, ודחתה את "זכותו" של המן. וקשה: איזו "זכות" יש בעשרת אלפים ככר כסף שרצה המן לתת לאחשורוש? ומה יש לקב"ה מזה? וחורף מזה, הרי למעשה לא נתן המן למלך כלום, שהרי אחשורוש אמר לו "הַפְּסֹף נְתוּן לָךְ". וא"כ מה פירוש הדברים שאמר המן למרדכי, "אתא מלי קומצי קמחא דידכו" וכו'? וכתב ה"יערות דבש", דכאשר אמר אחשורוש להמן "הַפְּסֹף נְתוּן לָךְ, וְהָעֵם לְעֵשׂוֹת בּוֹ פְּטוּב בְּעֵינֶיךָ", כונתו היתה, שגם בכסף יעשה פְּטוּב בְּעֵינֶיךָ. והיינו, שיעשה עִמּוֹ את הדבר הטוב ביותר שניתן, כדי "לשחד" את הקב"ה להסכים ח"ו להשמדת עם ישראל. וידע המן, שצדקה היא דבר הרצוי ביותר בעיני ה' עוד יותר מהקרבנות, כמו שנאמר: "עֲשֵׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נְבָחֵר לְה' מִזְבֵּחַ" (משלי כא, ג), ולכן חילק את הכסף לעניים. ולכן התפלא המן, איך מלוא קומץ שעורים של קרבן העומר דחה עשרת אלפים ככר כסף שחילק לצדקה, שהרי צדקה עדיפה מקרבן ("יערות דבש" ח"ב דרשה ח'). [וכעין זה כתב גם רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל ("ישראל קדושים" אות י' ד"ה והתעוררות עמלק) - כמבואר להלן הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת].
- [ובאר עוד ב"יערות דבש" שם, דלכן זכה המן שלא כל בניו נהרגו, אלא חלקם נשארו בחיים, כמו שדרשו חז"ל מן הפסוק "שְׁבַעֲעִים בְּלָחֶם נִשְׁפְּרוּ" (שמו"א ב, ה), שחורף מעשרת בני המן שנתלו על העץ, היו לו בנים נוספים שזכו להשאר בחיים, אלא שירדו מגדולתם וחזרו על הפתחים, שהיו שְׁבַעֲעִים בתחילה, ולבסוף "בְּלָחֶם נִשְׁפְּרוּ" (מגילה טו, ב). וכן מובא בתרגום יונתן על שמו"א שם). ובמה זכה המן לזה? - מהסיבה המפורשת בהמשך הפסוק: "שְׁבַעֲעִים בְּלָחֶם נִשְׁפְּרוּ, וְרַעֲבִים תְּדַלּוּ". שבגלל שחילק עשרת אלפים ככר כסף לעניים והחיה את נפשם ["וְרַעֲבִים תְּדַלּוּ"], לכן - מידה כנגד מידה - זכה שגם חלק מבניו ישארו בחיים, ויהיו נוזנים מן הצדקה, כפי שעשה הוא לאחרים].
8. ובריקאנטי (בראשית כט, י) הביא מדרש אגדה, שאחשורוש - זה הקב"ה, שאחרית וראשית שלו [הביאו הרמ"א ב"מחיר יין" (אסתר א, יב)]. ולפי מדרש זה, לא רק כשכתוב "המלך" סתם הכונה היא לקב"ה, אלא גם כשכתוב "המלך אחשורוש", ואפילו סתם "אחשורוש", הכונה היא לקב"ה.
9. וכעין זה כתב גם רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל, וז"ל: "וכן 'עֲשֵׂרֶת אֲלָפִים פָּרָה פֶּסֶף אֲשָׁקוּל... אֶל גְּנֵי הַמֶּלֶךְ' הוא גם כן במלך מלכי המלכים. היינו, שחשב עצמו לעובד ומשתדל בטוב יותר מהם, כי הם נותנים רק מחצית השקל, והוא יכול לשקול עשרת אלפים ככר כסף. ועל כן אמרו במגילה (טז, א), שאמר: אתי מלא קימצא דידכי, ודחי עשרת אלפים ככר כסף דידי. ומה ענין זה לזה? ועל כרחך דגם הוא כוונתו שיכול לשקול למצוה ככר כסף אם יצוהו השם יתברך, ושעל כן יבחר בהם. כי זה כל כח עשו בפשיטת טלפיים בהשתדלותו שאומר שהוא יכול להשתדל ולעשות יותר" (ר' צדוק הכהן מלובלין - "ישראל קדושים" אות י' ד"ה והתעוררות עמלק).
10. וכן אצל המן מצינו, שזרש אשתו יעצה לו "יַעַשׂ שׁוֹ עֵץ גְּבֵהַ תְּמַשִּׁים אִמָּה" (אסתר ה, יד) לתלות עליו את מרדכי. יַעַשׂ שׁוֹ - על ידי אחרים. אך המן לא משאיר את הדבר לאחרים, אלא "נַיַעַשׂ הָעֵץ" (שם). עשה אותו בעצמו, כי שנאה מקלקלת את השורה (אלשיך שם).
11. וכעין זה באר גם החת"ס (פרשת בלק, ד"ה ויחבוש את אתונו).